

ΤΟ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ

ΣΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

«**Α**ν ή αρχαία Έλλάδα δέν μάς άφισε παρά ελάχιστα μνημεία μουσικής, έξερουμε όμως πώς ύπήρξε κάποια μακρινή έποχή πού οι Έλληνες ήταν αυτό πού λέμε σήμερα «μουσικός λαός». Όλη τους ή ζωή, ή θρησκευτική και ή κοσμική, ήταν άρρηκτα δεμένη με τή Μουσική και άν σήμερα, στις προηγμένες χώρες τουλάχιστον, δέν μπορεί νά νοηθή πραγματική μόρφωση, χωρίς τή γνώσι τής Μουσικής, οι Έλληνες, ιδιαίτερα οι Άθηναίοι, στη Μουσική θεμελιώνανε και με τή Μουσική έπιτεγάζανε τό όρτιο έκπαιδευτικό τους οικοδόμημα.

Άργότερα οι Ρωμαίοι παραλάβανε τή μουσική τών Έλλήνων και τήν κάνανε κι' αυτοί άχάριστο σύντροφο τής ζωής τους. Ξέρουμε τις μεγάλες γιορτές τών Ρωμαίων, θρησκευτικές και κοσμικές, τις δόξες και τις τιμές πού άπόνευμε στους καλλιτέχνες—δόξες πού κανέναν άπ' τούς σπερμιότυπους μας καλλιτέχνες, άκόμα και τούς πού μεγάλους, δέν μπορεί ούτε νά ύνειρευθεί. Κι έτσι ή Έλληνική Μουσική άπλώθηκε σ' όλον τόν τότε πολιτισμένο κόσμο: Γιατί, άν ένα ρεύμα άπλώθηκε στη Δύσι, στην Ίταλία, ένα άλλο άπλώθηκε στην Άνατολή άπό τή Μικρά Άσία και άναμίχθηκε με τήν πανάρχαια έβραϊκή τέχνη. Άπό τήν άναμίξη αυτή τής Έλληνικής και τής Έβραϊκής Μουσικής ξεπετάχθηκε μία νέα μορφή, πού, άν τήν παρακολουθήσουμε στην εξέλιξή της, θά τή δούμε νά έναγουρηθή στις χώρες τής Δύσεως και άργότερα, στό Μεσαίωνα, νά γεννά τή «Γρηγοριανό Μέλος».

Στήν πρώτη χριστιανική έποχή ή έβραϊκή Συναγωγή ήταν όχι μόνο έπηρεασμένη, άλλα έντελώς διαποτισμένη άπό τήν Έλληνική τέχνη. Οι άπόστολοι Παύλος και Ιωάννης μιλούνε για τήν «Έλληνική κιθάρα» σάν για ένα έντελώς συνειθησμένο όργανο. Όπως ή Έλληνική γλώσσα ήταν τότε διεθνής, τό ίδιο συνέβαινε και με τήν Έλληνική Μουσική. Η θρησκεία του Χριστού άκολουθώντας στην άρχή για τήν όργάνωση τής λατρείας, τή μουσική όργάνωση τής έβραϊκής λατρείας, και έτσι ήταν τόσο στενά δεμένη, έπαιρνε κι' ένα μέρος, ίσως όλη τήν προαιώνια Έλληνική μουσική κληρονομία. Κι ίσως άν τό Έλληνικό πνεύμα δέν είσχωρούσε στον Χριστιανισμό, άν μία πνοή Έλληνική δέν άνιερπίζε τή νέα θρησκεία, νά μήν έπιβλόλλαντο τόσο γρήγορα στον κόσμο... Κι άν άνάμεσα στις θλιβερές και μονότονες θρηνωδίες με τις όποιες οι πρώτοι χριστιανοί ψάλλανε τού Θεού τους τό μεγαλύτερο βρόσκιομο συχνά ένα μέλος άπό, μία ψαλμοδία κατασκευτική, είναι ή μακρινή ήχώ τών αοιδών εκείνων, πού με τή λώρα τους ήμερώνανε τά θηρία και κάνανε τούς ποταμούς ν' αλλάζοντο κοίτη.

Άλλά ή Έβραϊκή λατρεία, όργανωμένη άπό τόν Δαυίδ, ήταν γεμάτη άπό καλλιτεχνική μεγαλοπρέπεια. Τραγουδι, όργανα και χοροί χοροίμεσαν για τού Θεού τή λατρεία. Δέν μάς μένουν μνημεία ούτε τής αρχαίας Έβραϊκής Μουσικής, άλλα άπό τά αρχαία κείμενα και άπό τή Βίβλο έξέρουμε πώς τέσσερης χιλιάδες μουσικοί διαλέγονταν άνάμεσα άπ' τούς Λευίτες για νά ύμνουνε τό Θεό με τό τραγουδι και τά όργανα και

μπορούμε νά φαντασθούμε μία πλούσια κι έκθαμβωτική στη λάμψη μουσική, εφάμιλλη στον πλούτο και στη λάμψη με τήν ποίηση τών ψαλμών.

Άν οι Χριστιανοί δέν πήραν όλη αυτή τή λάμψη και τόν πλούτο, ήταν, πρώτο, έπειδή τό πνεύμα τής θρησκείας τους ήταν θλιβερό, άπόκομο, άπογοητευτικό, έχθρικό στον μουσικό αίσθησιασμό και δεύτερο, έπειδή οι πρώτοι Χριστιανοί ζούσαν σέ άδιάκοπο διαγμό—δέν άποκτίσανε τήν έλευθερία τους παρά με τό θέσιασμα του Μιλάνου (Νόμος Μ. Κωνσταντίνου, στό 313) άν και μετά άπ' αυτό άκόμα οι διαγμοί δέν σταματήσανε ούδέτε—έπομένως ήταν άναγκασμένοι νά κρύβωνται. Πώς θά μπορούσαν, με τέτοιες συνθήκες, νά νιώσουν αυτήν τήν έλεύθερη τήν θριαμβική μουσική; Κι άλλωστε, πολλοί άπ' τούς πρώτους χριστιανούς Πατέρες θεωρούσαν άνάρμοστη τή Μουσική για τή λατρεία του Θεού τους, τού Θεού πού ήταν άλλο πνεύμα και συμβουλευάνε πώς μόνο με φόβο και τρόμο, με δάκρυα και στεναγμούς, με ταπεινώση και συντριβή μπορείς ν' άπειθούνης στό Θεό τις προσευχές σου».

Και όμως τό τραγουδι νικάει. Οι χριστιανοί δέν βρίσκουν πιά άρκετό τόν άπλό λόγο. Έξορίζουν τά όργανα, άλλα κηρύττουν πώς με τό τραγουδι «Εόν Θεόν μειλίσσεσθαι» (Άγιος Ιουστίνος) ότι «Ο Ψαλμός είναι άγγελων έργον» (Άγιος Βασίλειος), ότι είναι «έμμελες ψυχής άκος» (Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός). Άλλά τή είναι αυτό τό τραγουδι; Είναι μίγμα Έλληνοεβραϊκής μουσικής, όπου κυρίως έπικρατεί ή Έλληνική έπιβρασις, τό Έλληνικό πνεύμα, πού, καθώς είπαμε παραπάνω, κυριαρχούσε τότε σ' όλον τόν πολιτισμένο κόσμο τής αρχής.

Άπό τήν Άνατολή, άπ' τις εκκλησίες τής Συρίας και τής Αιγύπτου, παίρνουν οι Χριστιανοί τής Δύσεως τήν παράδοση και τό πρωτότυπο τών ύμνων. Και μετά τό Σχίσμα τών Έκκλησιών (1050) ή Έλληνική Έκκλησία δέν έπαισε νά έξασκη τήν έπιβρασι τής στη Λατινική. Είναι άλλωστε γνωστό ότι ως τό τέλος τού θου αιώνα ή Έλληνική ήταν ή γλώσσα τής ρωμαϊκής λειτουργίας και τά προφορικά κείμενα είναι, οίγουρα, άπομεινάρια τών τραγουδιών κειμένων. Όλα μάς δείχνουν τή Βυζαντινή έπιβρασι πολύ πιο πέρα άπ' τήν άντιφωνική ψαλμοδία και τήν ύμνωδία, πιο πέρα άκόμα άπ' τήν έποχή όπου καθορίστηκε ή ρωμαϊκή λειτουργία. Στόν 7ο και 8ο αιώνα οι Πάπες τής Ρώμης ήταν Έλληνες πού συμπλήρουν τή σχέση αυτήν με τήν Άνατολή εισάγοντας τά Άντίφωνα για τις έορτές τής Παρθένου, τούς ύμνους και τούς ψαλμούς για τις καινούριες γιορτές πού καθιερώνονταν τότε, όπως ή Κυριακή τών Βασιών και άλλες. Σήμερα άκόμα τή Μεγάλη Παρασκευή, όταν ο ψάλτης εκφράζει τό υπέρπονο τού Ήσου, τό πρώτο κόρο απαντάει Έλληνικά: «Άγιος ό Θεός, Άγιος Ιοχυρός κ.τ.λ.» ενώ τό δεύτερο έπαναλαμβάνει τήν ίδια φράση λατινικά. Παλαιότατα χειρόγραφα τής Λατινικής Έκκλησίας είναι γραμμένα Έλληνικά.

“Όλα αυτά μᾶς ἀποδείχνουν τὸ γενικὸ καὶ βαθύτατο γεγονός: τὴ συνέχιση τοῦ μουσικοῦ κύματος ἀπ’ τὴν Ἀνατολὴ πρὸς τὴ Δύση. Ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ τὴν ποτισμένη μὲ τὴν Ἑλληνικὴ παράδοση. Ὁ ἴδιος ὁ Πάπας Γρηγόριος ὁ 1ος, ὁ θεμελιωτὴς τῆς Γρηγοριανῆς τέχνης, πρὶν ἀνέβῃ στὸν παπικὸ θρόνον εἶχε ἐπισκεφθῆ τὴν Κωνσταντινούπολι ἐπὶ αὐτοκράτορος Τιβερίου Κωνσταντινίου, διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπου θαμπώθηκε ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ τέχνη καὶ συνδέθηκε μὲ στενὴ φιλία μὲ τὴν Ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴν.

Τὸ περίεργον εἶναι—κάτι ποῦ δὲν ξέρουσι οἱ πολλοί—ὅτι τὸ πρῶτον ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον κατασκευάσθηκε στὸ Βυζάντιον καὶ ἀπ’ τὸ Βυζάντιον εἰσήχθη εἰς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως. Στὰ 755, ὁ αὐτοκράτορας Κων-

σταντίνος ὁ Κοπρώνυμος ἔστειλε ἓνα ὄργανον ὡς δῶρον στὸν βασιλεῖα τῶν Φράγκων Πεπίνου, ἀλλὰ ἤδη, πολὺ πρὶν, στὸν 4ον αἰῶνα, ὑπῆρχε στὸ Βυζάντιον ἓνα πρωτόγονον ὕδραυλικὸν ὄργανον, ποῦ τὴν μακρυνὴ ἀρχὴ τοῦ ἰσως πρέπει νὰ τὴν ζητήσομεν εἰς τὴν αὐριγγὰ τοῦ Πάνα ἢ στὸν ἄσκαυλον...

Δὲν θυμάμαι ποῦ διάβασα νὰ παραβάλλουν τὰ ὀργανόματα τοῦ Μπαχ—τὰ «Πάθη»—καὶ τὴν «Μίσση Σολέμνις» τοῦ Μπετόβεν μὲ τὴ μεγαλοπρέπεια ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναῶν. Στὴν ἀρχὴ σκέφθηκα πῶς ἡ «ποιητικὴ ἀδεια» πῆγαινε κάπως πολὺ μακρυνά. Ἐπειτα προχωρώντας εἰς τὴν μελέτην, βρῆκα πῶς αὐτὴ ἡ παρομοίωσις μπορεῖ νὰ ἔχῃ καὶ κάποια πῶς βαθεῖα ἔννοια...